

‘Wij het volk’: reflecties op
de vrijheid van vergadering
Judith Butler

Er bestaan talloze voorbeelden van mensen die samenkomen en het woord nemen om collectief een politieke verandering of het ontslag van een regering te eisen. Het Tahrirplein is emblematisch geworden voor deze verzameling van lichamen op straat: aanvankelijk eisten de demonstranten het aftreden van de regering-Mubarak, vervolgens bleven ze in verschillende samenstellingen *en masse* de straat bezetten om te protesteren tegen de maatregelen van de overgangsregering, de benoeming op officiële posten van mensen die betrokken waren bij martelingen onder het vorige regime, de overhaaste uitwerking van een nieuwe grondwet en de ontmanteling van het rechtssysteem door een eenzijdige presidentiële beslissing. Wat voor soort ‘wij’ is het, dat zich verzamelt op straat en zich doet gelden – soms in woorden of daden, maar vaker nog door in de openbare ruimte samen te komen als een groep van zichtbare, hoorbare, tastbare, kwetsbare, koppige en onderling afhankelijke lichamen. Vaak denken we dat een dergelijke verzameling of vergadering leidt tot de taalhandeling ‘wij het volk’ waarmee de volkssoevereiniteit wordt versterkt. Toch is het misschien meer op zijn plaats om te stellen dat de verzameling zelf al spreekt, al een bekrachtiging van

de volkssoevereiniteit is. Het 'wij' dat in taal wordt uitgedrukt, is al tot stand gebracht door de verzameling van lichamen, hun bewegingen en gebaren, het feit dat ze zich uiten, hun wijze van 'acting in concert', om met Hannah Arendt te spreken.

Het recht op de vrijheid van vergadering is samen met de vrijheid van vereniging door het internationaal recht duidelijk vastgelegd.¹ De Internationale Arbeidsorganisatie bevestigt ondubbelzinnig dat het recht van vergadering en vereniging met de rechten op collectieve onderhandeling verbonden is.² In sommige verhandelingen over mensenrechten wordt de vrijheid van vergadering beschreven als een fundamentele vrijheid die door elke overheid moet worden beschermd, zonder enige vorm van inmenging (politie en rechters die gebruikmaken van hun positie om iemand voor onbepaalde tijd in hechtenis te nemen, lastig te vallen, te mishandelen of te laten verdwijnen). Deze bescherming vervalt echter wanneer de beschermende macht van de staat door een verzameling mensen wordt bestreden en is afwezig wanneer een bepaalde staat het recht op vergadering zodanig schendt dat de bevolking niet meer vrij bijeen kan komen zonder dreiging van staatsinterventie. Het recht op vergadering is dus iets

1 Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, 1948, art. 20 en 23.

2 De IAO stelt duidelijk dat vrijheid van vereniging essentieel is voor collectieve onderhandelingen en deelname aan internationale organisaties. Zie D. Tajgman en K. Curtis, *Freedom of Association: A User's Guide, Standards, Principles, and Procedures of the International Labour Organization*. Genève: International Labour Information, 2000, p. 6.

anders dan een specifiek recht dat wordt beschermd door bestaande nationale of internationale wetten, inclusief wetten die de mensenrechten betreffen. We zouden kunnen zeggen dat vrijheid van vergadering een eerste vereiste is voor de politiek zelf.

Maar hoe kijken we dan naar de relatie tussen vrijheid van vergadering en volkssoevereiniteit? Hoewel gekozen functionarissen worden geacht de volkssoevereiniteit (om precies te zijn de 'wil van het volk') te vertegenwoordigen, omdat ze door een meerderheid van de bevolking zijn gekozen, volgt daaruit niet dat volkssoevereiniteit door het kiesproces uitputtend is behandeld of dat door verkiezingen de soevereiniteit van het volk volledig op de gekozen vertegenwoordigers is overgedragen. Het volk blijft gescheiden van degenen die zijn gekozen en kan altijd de omstandigheden en resultaten van de verkiezingen en de handelingen van de gekozen functionarissen in twijfel trekken. Bij een verkiezing is 'volkssoevereiniteit' dus zeker te vertalen als macht overgedragen aan gekozen functionarissen, maar dat is nooit de volledige vertaling. Er blijft iets onvertaalbaars in volkssoevereiniteit, omdat met dit principe een regime kan worden gekozen maar zeker ook omver kan worden geworpen door die vergadering van mensen die 'namens het volk' spreekt en dit 'wij' belichaamt dat onder een democratisch bewind de legitimerende macht bezit. Volkssoevereiniteit legitimeert parlementaire vormen van macht, maar met dit principe is de macht om deze niet-legitiem te verklaren eveneens behouden. Parlementaire vormen van macht hebben volkssoevereiniteit nodig, maar vrezen haar zonder twijfel evenzeer want er is

iets in volkssoevereiniteit dat tegen elke ingestelde parlementaire vorm van macht ingaat, zelfs daaraan voorbijgaat. Met andere woorden, de voorwaarden voor democratisch bestuur zijn uiteindelijk afhankelijk van een uitoefening van volkssoevereiniteit die door geen enkele democratische orde volledig in bedwang is te houden. Zij kan worden begrepen als een buitenparlementaire macht die elk parlement nodig heeft om te functioneren, maar die tegelijk elk parlement bedreigt met slecht functioneren of zelfs ontbinding. We kunnen dit de 'anarchistische' energie of het permanente revolutieprincipe in de democratische orde noemen. In beide gevallen is de werking afhankelijk van verzamelde en zich verzamelende lichamen die zich in die daad als 'volk' constitueren.

Het komt uiteraard nooit voor dat allen die door 'het volk' vertegenwoordigd worden aanwezig zijn om kenbaar te maken dat zij het volk zijn. Bijgevolg heeft 'wij het volk', zoals bekend, altijd een essentiële buitenzijde. In geen geval kan het 'wij' de totaliteit van het volk vertegenwoordigen; ook wanneer het probeert zo inclusief mogelijk te zijn, is dit onmogelijk. In feite vertegenwoordigen degenen die als 'wij' samenkomen en verklaren dat zij 'het volk' zijn niet het volk, maar voorzien degenen die door verkiezingen wel het volk zullen vertegenwoordigen van een legitimerende basis. De mensen die dit 'wij' zijn, doen iets anders dan zichzelf vertegenwoordigen: ze constitueren zichzelf als volk en deze handeling van zelfconstitutie onderscheidt zich van elke andere vorm van vertegenwoordiging. Aan de basis van democratische regeringsvormen

ligt dus een niet-representatief, bijna tautologisch element – volkssoevereiniteit is een manier om een volk door een handeling van zelfbenoeming te construeren. Deze zelfbenoeming en zelfconstitutie creëert een vergadering die zichzelf tot 'volk' verklaart. Volkssoevereiniteit is daarmee een vorm van reflexieve zelfverwerkelijking die onafhankelijk is van het representatieve regime dat zij legitimeert. Deze legitimering is slechts mogelijk als volkssoevereiniteit losstaat van een specifiek regime. In welke zin gaat het bij volkssoevereiniteit om een performatieve uitoefening?

Het lijkt erop dat 'wij het volk' eerst en vooral een taalhandeling van zelfbenoeming en zelfconstitutie is. Iemand zegt 'wij' samen met iemand anders, een groep zegt het in koor en wil zich daarmee, op dat moment, als 'het volk' constitueren. Beschouwd als een taalhandeling is 'wij het volk' dus een uitspraak die de sociale meervoudigheid die ze een naam geeft, probeert te laten verschijnen. Ze beschrijft die meervoudigheid niet, maar probeert haar te laten bestaan. In de uitdrukking 'wij het volk' is kennelijk een vorm van talige autogenese aan het werk; een handeling die min of meer magisch is, of die ons in ieder geval uitnodigt om in het magische karakter van de performatief te geloven.³ 'Wij het volk' is vanzelfsprekend het begin van een langere verklaring, die behoeften en verlangens uitdrukt of toekomstige daden en politieke eisen aankondigt. Het is een preambule die de weg opent voor een

3 Zie mijn tekst 'Performativity's Social Magic', in: Richard Shusterman (red.), *Bourdieu: A Critical Reader*. Londen: Basil Blackwell, 1999.

specifiek geheel van beweringen, het begin van een zin die een belangrijke politieke eis voorbereidt, maar die toch, binnen dit geheel, ons uitnodigt stil te staan bij die paar beginwoorden en ons af te vragen of daardoor al een politieke eis gesteld is of vorm krijgt. Het is vrijwel onmogelijk dat alle mensen die samen 'wij het volk' zouden kunnen zeggen, deze woorden ook unisono uitspreken. Maar als het toch gebeurt, wat soms het geval was tijdens bijeenkomsten van de Occupy-beweging, dan is het een kort, voorbijgaand moment, een moment waarop één persoon op hetzelfde moment als alle anderen spreekt en uit die samen tot stand gebrachte meervoudige daad, die gemeenschappelijk uitgesproken taalhandeling, een onbedoeld meervoudige klank voortkomt.

Toegegeven, een dergelijk moment waarop letterlijk in koor wordt gesproken en we onszelf 'het volk' noemen, vindt zelden op deze manier plaats – simultaan en meervoudig. In de Verenigde Staten is de verklaring 'wij het volk' bovendien een citaat en zij kan die hoedanigheid nooit helemaal kwijtraken. De preambule van de Amerikaanse grondwet begint met die zinsnede; zij geeft de schrijvers het recht om meer in het algemeen voor het volk te spreken. Het is een zinsnede die politiek gezag vestigt en tegelijkertijd een vorm van volkssoevereiniteit afkondigt die met geen enkel politiek gezag verbonden is. De wil van het volk kan volgen (instemmen) en wijken (weigeren in te stemmen of een revolutie ontkennen), wat betekent dat elk regime van instemming afhankelijk is als het zijn legitimiteit op iets anders dan dwang wil baseren.